

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА І ПРОЦЕСУ, ТРУДОВОГО ПРАВА

УДК 347.725.031(477)

Костова Н. І., к.ю.н., доцент кафедри
цивільного права НУ «ОЮА»

Захист прав засновників акціонерного товариства

В статті проведений аналіз питання захисту прав засновників акціонерних товариств обумовлений тим, що, незважаючи на визначення у законодавстві основних етапів заснування товариства, на практиці допускаються численні порушення, які можуть призводити до скасування реєстрації товариства.

Ключові слова: захист прав засновників акціонерного товариства, правовий захист засновників, захист корпоративних прав засновників.

В статье проведен анализ вопроса защиты прав учредителей акционерных обществ обусловленный тем, что, несмотря на определение в законодательстве основных этапов основания общества, на практике допускаются многочисленные нарушения, которые могут приводить к отмене регистрации общества.

Ключевые слова: защита прав учредителей акционерного общества, правовая защита учредителей, защита корпоративных прав учредителей.

The article provides an analysis of the protection of the rights of the founders of joint stock companies due to the fact that despite the definition in the legislation of the main stages of the base of society, in practice, allowed numerous violations that may lead to the cancellation of registration of the company.

Keywords: protection of the rights of the founders of the joint-founders legal protection, protection of corporate rights of the founders.

Постановка проблеми. Як зазначає І.В. Спасибо-Фатеева право на справедливий судовий захист припускає не лише можливість захисту інтересу, а й визначення судом співвідношення категорії інтересу (наявності чи відсутності його порушення) і суб'єктивних (уже реально існуючих, реалізованих) прав інших осіб, їх кола, ваги у суспільних зв'язках, оцінку всіх наслідків зупинення їх реалізації, загрози їх припинення та очікуваних збитків [1, с. 137].

Вибір способів та форм захисту прав засновників акціонерного товариства залежить від таких чинників, як: спосіб порушення прав засновника; правовідносини, за участі в яких відбулось порушення прав засновника; особа порушника, наслідки відповідного порушення.

Аналіз вказаних чинників має важливе практичне значення, адже дозволяє визначити, яким є спір про захист права (наприклад, корпоративний, цивільно-правовий, господарсько-правовий); визначення судових органів, до яких може бути подано позов (господарський, адміністративний); встановлення можливості захисту прав в адміністративному порядку, зокрема Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, тощо.

Аналіз основних досліджень. Вагомий внесок у дослідження проблем захисту прав засновників акціонерного товариства зробили такі вчені, як: І.В. Спасибо-Фатеева, В.П. Грібанова, О.І.Никологорська, С.В. Томчишен, Е.Ю. Ломідзе та інші.

Мета даної статті полягає в тому, що захист прав та інтересів засновників

можуть застосовуватись способи захисту, серед яких: визнання права; визнання правочину недійсним; припинення дії, яка порушує право; відновлення становища, яке існувало до порушення; примусове виконання обов'язку в натурі; зміна правовідношення; припинення правовідношення; відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; відшкодування моральної (немайнової) шкоди; визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

Виклад основного матеріалу. З однієї сторони покладення на засновників відповідальності за виконання зобов'язань, що виникають у зв'язку зі створенням товариства, є гарантією захисту прав осіб, які виступають стороною відповідних угод, на випадок не заснування товариства чи не схвалення дій засновників загальними зборами акціонерів, що передбачено ч. 2 ст. 12 Закону «Про акціонерні товариства». З іншої сторони, враховуючи, що така відповідальність є солідарною, неналежне виконання обов'язків одним із засновників може негативно вплинути на права та інтереси інших засновників товариства.

Отже порушення прав та інтересів засновників може відбуватись як безпосередньо в процесі заснування товариства, так і внаслідок відмови товариства приймати на себе відповідальності за виконання зобов'язань, які виникли до її реєстрації.

Наявність такого спільного інтересу на нашу думку має особливо проявляється на етапі створення товариства, адже добровільно вступаючи у відносини по заснуванню товариства, засновники зацікавлені у досягненні спільної мети, а тому мають консолідувати зусилля для попередження порушення їх прав та здійснення захисту у випадку їх порушення.

Зміст права на захист включає: можливість безпосереднього звернення до правопорушника з вимогою про припинення правопорушення; можливість уповноваженої особи використовувати для захисту свого права дозволені законом засоби власного примусового впливу на правопорушника; можливість звернутися до компетентних органів з вимогою про примушення правопорушника до відновлення порушеного права і припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення.

Характер правомочності захисту визначається, перш за все, характером права, що захищається, природа, зміст і призначення якого в основному визначають лінію правозахисної поведінки [2, с. 35].

І.В. Спасько-Фатєєва визначає захист як міру дозволеної поведінки правомочної особи, що виражена у можливості самостійно або з допомогою юрисдикційних органів застосовувати відносно зобов'язаної особи заходи державного характеру з метою усунення перешкод у здійсненні суб'єктивного права або відновлення його у попередній стан чи покарання за порушення [3, с. 234].

На думку В.П. Грібанова право на звернення до компетентних органів за захистом порушеного права пов'язано з суб'єктивним матеріальним правом, принаймні, в двох відносинах: по-перше, воно виникає лише з порушенням суб'єктивного цивільного права або з його заперечення іншими особами; по-друге, характер самої вимоги про захист права визначається характером порушеного або оскаржуваного матеріального права, зміст і призначення якого, в основному визначає і спосіб його захисту [4, с. 411].

За допомогою правового захисту відбувається: 1) відновлення первинного стану потерпілого, 2) припинення порушення шляхом позбавлення акту (події) сили «регу-

лятивного» юридичного факту, 3) охоронно-забезпечувальна дія шляхом створення додаткових правових умов для безперешкодного здійснення порушених прав і інтересів, 4) еквівалентна компенсація порушених прав. При цьому якнайповніші і всеохоплююче захист цивільних прав і законних інтересів досягається за допомогою цивільно-правових способів.

У науковій літературі виділяють дві основні форми захисту корпоративних прав [5, с. 238-240; 6, с. 8-9; 7, с. 143]:

- юрисдикційна, яка передбачає для здійснення захисту необхідність звернення до органів державної влади у встановленому законодавством порядку. Відповідно до Цивільного кодексу України захист цивільних прав та інтересів здійснюється, зокрема, судом (ст. 16), Президентом України, органами державної влади Автономної Республіки Крим або органами місцевого самоврядування (ст. 17), нотаріусом (ст. 18);

- неюрисдикційна, при якій захист порушених корпоративних прав відбувається шляхом самостійних дій потерпілої від порушення права особи.

В свою чергу юрисдикційна форма захисту корпоративних прав передбачає можливість його здійснення в адміністративному та судовому порядку.

Захист прав в адміністративному порядку передбачає звернення особи, права якої порушено до органів державної влади, уповноважених на розгляд звернень, скарг та прийняття відповідних рішень. Щодо відносин, які виникають в акціонерних товариствах, в тому числі й під час заснування товариства, спеціально уповноваженим органом державної влади на здійснення охорони та захисту прав учасників таких відносин є Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Відповідно до Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» від 30.10.1996 р. № 448/96-ВР Національна комісія здійснює державне регулювання та контроль за випуском і обігом цінних паперів та їх похідних на території України, а також у сфері спільного інвестування. Національна комісія уповноважена на здійснення захисту прав інвесторів шляхом застосування заходів щодо запобігання і припинення порушень законодавства на ринку цінних паперів, застосування санкцій за порушення законодавства у межах своїх повноважень. Комісія має право для захисту інтересів держави та інвесторів у цінні папери зупиняти на підставі рішення Комісії внесення змін до системи реєстру власників іменних цінних паперів або до системи депозитарного обліку щодо цінних паперів певного емітента або певного власника на строк до усунення порушень, що стали підставою для прийняття такого рішення; у разі порушення законодавства про цінні папери, нормативних актів Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку виносити попередження, зупиняти на термін до одного року розміщення (продаж) та обіг цінних паперів того чи іншого емітента; надсилати емітентам, особам, які здійснюють професійну діяльність на ринку цінних паперів, фондовим біржам.

Захист прав в судовому порядку передбачає звернення за захистом до судових органів. Залежно від суб'єктного складу сторін та суті спорів, які виникають внаслідок порушення прав та інтересів засновників, вони можуть розглядатись у господарських, адміністративних судах, судах загальної юрисдикції.

Щодо визначення відносин, за участі яких відбулось порушення прав та інтересів засновника, слід зазначити що відносно умовно такі відносини можуть бути поділені на декілька категорій:

По-перше, відносини, які виникають між засновниками акціонерного товариства

(«внутрішні відносини»). В таких відносинах порушення прав та інтересів засновника можуть відбуватись у зв'язку з невиконанням іншими засновниками обов'язків по заснуванню товариства, що унеможливорює його реєстрацію, зокрема не внесення внесків в рахунок оплати акцій, прострочення уповноваженим засновником строків для реєстрації випуску акцій тощо. В даному випадку спір, що виникне у зв'язку з порушенням прав засновника буде віднесено до корпоративних спорів, з відповідними наслідками. Так, відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 12 Господарського процесуального кодексу України спори, що виникають з корпоративних відносин у спорах між учасниками (засновниками, акціонерами) господарських товариств, що пов'язані із створенням цього товариства відносяться до корпоративних та підлягають розгляду у господарських судах. Віднесення корпоративних спорів до підвідомчості господарських судів спрямовано на забезпечення формування єдиних підходів до вирішення спірних питань, які виникають щодо реалізації корпоративних справ.

По-друге, це відносини, які виникають між засновниками акціонерного товариства та органами державної влади. Це відносини щодо реєстрації Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку випуску акцій та видача тимчасового свідоцтва про реєстрацію випуску акцій, відмова державного реєстратора у реєстрації акціонерного товариства.

По-третє, це відносини, які виникають між засновниками та третіми особами при укладанні угод про придбання майна для товариства, оренди приміщень, на здійснення юридичного супроводу оформлення документів та подання їх до органів державної влади. Спори, які виникають у зв'язку з порушенням прав та інтересів засновників внаслідок неправомірних дій третіх осіб, також не є корпоративними спорами та залежно від суб'єктного складу сторін можуть розглядатись у господарських судах чи судах загальної юрисдикції.

З метою здійснення захисту порушених прав можуть застосовуватись різні способи, передбачені законодавством. За своїм змістом способи захисту цивільних прав є цивільно-правовими правоохоронними мірами, які закріплені або санкціоновані цивільним законом, які мають відновлювальний, штрафний характер, або передбачають інший правовий вплив, необхідний для захисту прав та інтересів, що підлягають судовому захисту [8, с. 109].

У науковій доктрині способи захисту класифікуються за різними підставами.

Так, Е.Ю. Ломідзе зазначає про розподіл способів захисту на універсальні (загальні) та спеціальні. Універсальний спосіб захисту порушеного права або охоронюваного законом інтересу наділено такою ознакою, як можливість його застосування в ситуації пробільності правового регулювання. На думку автора до числа універсальних способів захисту слід віднести відновлення положення, яке існувало до порушення права [9, с. 66].

Способи захисту, які застосовуються при порушенні корпоративних прав поділяються на категорії:

1. Способи захисту, застосування яких дає змогу підтвердити або задовольнити право, яке захищається, змінити (припинити) зобов'язання: визнання права на акцію, присудження до виконання акціонерним товариством зобов'язань засновників у зв'язку із заснуванням акціонерного товариства.

2. Способи захисту, застосування яких дає можливість попередити або припинити порушення корпоративних прав: припинення дій, які порушують право акціонера або які загрожують його порушенню; визнання недійсною відмови реєстроутримувача

внести запис в реєстр акціонерів; визнання недійсним рішення загальних зборів товариства.

3. Способи захисту, застосування яких переслідує ціль поновлення порушеного права акціонера та надання йому компенсації за понесені з цим збитки: відновлення становища, яке існувало до порушення права (внесення запису в реєстр акціонерів); переведення на акціонерів приватного акціонерного товариства прав та обов'язків покупця, визнання випуску акцій недійсними; визнання правочину на відчуження або придбання акцій недійсним, відшкодування моральної шкоди [10, с. 194].

Традиційним та усталеним є поділ цивільно-правових способів захисту прав власності на: речово-правові та зобов'язально-правові. Акція як вид цінного паперу є річчю і саме це дозволяє говорити про можливість застосування речово-правових способів захисту прав власників акцій [11, с. 250].

Способи захисту, які застосовуються в корпоративному праві, можуть бути поділені на дві категорії: універсальні, які застосовуються для захисту цивільних прав (відшкодування шкоди, припинення правовідношення тощо), а також спеціальні, які застосовуються у корпоративних відносинах (присудження до виконання акціонерним товариством зобов'язань засновників у зв'язку із заснуванням акціонерного товариства).

На нашу думку для забезпечення більш ефективного захисту прав засновників акціонерного товариства важливе значення має визначення способів захисту безпосередньо у договорів про заснування акціонерного товариства. У договорі можуть бути передбачені такі правові наслідки його невиконання чи неналежного виконання:

По-перше, відшкодування майнової та немайнової шкоди. Так, відшкодування збитків може бути передбачено за несвоєчасне здійснення внесків в рахунок оплати акцій, несвоєчасне виконання дій по заснуванню товариства. Шкода може бути завдана, наприклад у зв'язку із розкриттям комерційної таємниці (ноу-хау), які можуть передаватися в рахунок оплати акцій.

По-друге, випадки односторонньої відмови від договору. Відповідно до ч. 3 ст. 651 Цивільного кодексу України у разі односторонньої відмови від договору у повному обсязі або частково, якщо право на таку відмову встановлено договором або законом, договір є відповідно розірваним або зміненим. Враховуючи, що відмова від договору призведе до припинення подальшої участі особи у заснуванні товариства, що призведе до додаткового фінансового навантаження для інших засновників, такий спосіб захисту (самозахисту) має застосовуватись лише за умови наявності реальної загрози порушення її прав.

По-третє, враховуючи, що заснування товариства безпосередньо залежить від повної та своєчасної оплати акцій, у договорі може бути передбачено виплату неустойки за несвоєчасне виконання засновниками обов'язків по оплаті акцій. Таким чином, при захисті прав та інтересів засновників акціонерного товариства можуть застосовуватись загальні положення ЦК України про захист цивільних прав. Важливе значення для попередження порушення прав засновників та здійснення захисту порушених прав має укладання договору про заснування акціонерного товариства. Особливі умови створення акціонерних товариств, встановлені у Законі «Про акціонерні товариства» обумовлюють необхідність розроблення та запровадження спеціальних способів захисту, які в повній мірі забезпечували права та інтереси засновників та сприяли реалізації права на заснування товариства.

Висновок. Підводячи певний підсумок, слід підкреслити, що захист прав зас-

новників акціонерних товариств може здійснювати в адміністративному та судовому порядку, який є найбільш розповсюдженим. На вибір форми та способів захисту порушено права впливає характер правовідносин, за участі в яких було порушено права засновника. Корпоративним слід вважати спори, які виникли між засновниками товариства та стосуються заснування товариства. Передбачені у ст. 16 Цивільного кодексу України загальні способи захисту не в повній мірі можуть забезпечити права та інтереси засновників товариства від порушень зі сторони недобросовісних засновників. У зв'язку з цим вважається за необхідне надати засновникам товариства права на виключення зі складу засновників особи, яка не виконала зобов'язань по оплаті акцій товариства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Спасибо-Фатєєва І.В. Межі реалізації прав міноритаріїв / І.В.Спасибо-Фатєєва // Вісник господарського судочинства. – 2008. – № 1. – С. 131-137.
2. Кулик А. А. Корпоративные права в системе гражданских прав : Автореф. дис. к.ю.н. специальность 12.00.03 /А. А. Кулик. –М., 2009. –35 с.
3. Спасибо-Фатєєва І.В. Акционерные общества: корпоративные правоотношения. – Харьков: Право, 1998. – С. 234.
4. Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав / В. П. Грибанов. - М.: Статут, 2001. – 411 с.
5. Зудіхін О.В. Форми захисту прав суб'єктів корпоративних відносин за цивільним законодавством України / О.В. Зудіхін // Вісник Ужгородського національного університету. Серія право. – Вип. 14. – Частина 2. – 2010. – С. 238-240.
6. Бобрик В.І. Форми захисту корпоративних прав / В.І. Бобрик // Охорона корпоративних прав, Івано-Франківськ, 2011. – С. 7-11.
7. Мацегорін О.І. Поняття та зміст захисту цивільних прав / О.І. Мацегорін // Часопис Київського університету права. – 2011. – №3. – С. 143-147.
8. Майданик Р.А. Квалификация способов защиты гражданских прав и интересов судом в Украине: теория и практика // Альманах цивилистики. Сборник статей. Вип. 4 / Под ред. Р.А. Майданика. – Киев. : Алерта; ЦУЛ, 2011. – С. 107-147.
9. Ломидзе Э.Ю. Способы защиты в системе корпоративных отношений / Э.Ю. Ломидзе // Северо-кавказский юридический вестник. – 2011. – №2. – С. 66-69.
10. Длугош О.І. Цивільно-правові способи захисту прав акціонерів / О.І. Длугош // Івано-Франківськ, 2010. – С. 192-196.
11. Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правові аспекти): Монографія / За заг.ред. В.В. Луця. – Тернопіль, Підручники і посібники, 2007. – 320 с.

